

OORLOGSLIEFDE

Voor Peggy, Joyce, Lucy en Nancy (†)

Inhoud

Inleiding 9

Hoofdstuk 1 – *Assepoester in Voorburg* 17

Hoofdstuk 2 – *De ontmoeting* 31

Hoofdstuk 3 – *Een eigen huis* 52

Hoofdstuk 4 – *Op de vlucht* 71

Hoofdstuk 5 – *Alles gaat goed!* 91

Hoofdstuk 6 – *Tussen de Duitsers* 110

Hoofdstuk 7 – *In Engelse dienst* 129

Hoofdstuk 8 – *Alleen op de wereld* 149

Hoofdstuk 9 – *Eindelijk naar huis* 175

Hoofdstuk 10 – *Een nieuw leven* 195

Verantwoording 217

Geraadpleegde literatuur 221

Inleiding

Met een hoofd vol vragen loop ik achter haar aan, de woonkamer binnen. Corrie den Held is inmiddels halverwege de tachtig, een dame met een meisjesachtige uitstraling, een levende getuige van een van de meest bizarre episodes uit de Tweede Wereldoorlog. Als ex-vrouw van de beruchte landverrader Anton van der Waals kan zij een extra bladzijde toevoegen aan de geschiedschrijving. Niemand heeft hem van zo dichtbij meegemaakt als zij. Tussen 1943 en 1947 heeft ze huiveringwekkende avonturen met hem beleefd, totdat hij werd opgepakt, berecht en – als een der laatste oorlogsmisdadigers – geëxecuteerd. Zij moet over een oorlogsverleden beschikken dat grenst aan horror. De man door wie zij zich had laten verleiden, stond bekend als de meest geraffineerde dubbelspion in Duitse dienst. Een kameleontische figuur die het vertrouwen van verzetslieden wist te winnen en hen meedogenloos in handen van de Sicherheitsdienst dreef.

Vandaar de vragen. Wat was er zo aantrekkelijk aan deze intrigant, en vooral: waarom is ze hem trouw gebleven? Hoe gedroeg hij zich als hij niet bezig was verzetslieden te misleiden en in de armen van de bezetter te drijven? Hoe had zij het al die tijd bij hem gehad? Voelt ze wrok? Haat? Verdriet?

Voor het eerst sinds de dood van Anton van der Waals in

1950 zal ze antwoorden. Tal van journalisten heeft ze de deur geweigerd, zelfs met haar eigen man en kinderen heeft ze er nauwelijks over kunnen praten. Het was allemaal te deprimerend, vond ze, te ingewikkeld en veelomvattend. Ook mij wilde ze begin jaren negentig niet ontvangen, toen ik haar via de gemeente van haar woonplaats benaderde voor mijn boek *De verrader – Leven en dood van Anton van der Waals*. Ik begreep die reserves wel – herinneringen ophalen aan je liefdesjaren met een ‘foute’ man is niets om naar uit te zien. Na de oorlog was Van der Waals uitgegroeid tot het symbool van het kwaad en dat heeft haar mogelijk nog lang achtervolgd. Maar teleurstellend was haar weigering wel. Daardoor heb ik mij destijds moeten beperken tot haar, overigens uitvoerige, verklaringen in het kader van de Bijzondere Rechtspleging en tot wat anderen mij over haar wisten te vertellen.

Paradox: juist vanwege mijn boek uit 1995 wil Corrie den Held mij nu wél ontvangen. Ik ben haar bij toeval op het spoor gekomen en heb haar een brief geschreven. Toen ik haar een week later opbelde, zei ze nuchter: ‘Ik reageer daar positief op.’ Om daar enkele weken later in de woonkamer aan toe te voegen: ‘Jij begrijpt het. Jij kent de omstandigheden.’ Nu zoveel dierbaren er niet meer zijn, inclusief de vader van haar kinderen, voelt ze zich vrij om alles te vertellen. En dat doet ze met een openhartigheid waartoe ze niet verplicht is, en met een eerlijkheid die mij af en toe van mijn stoel blaast. Ik bedoel, ze kan me eenvoudig wijsmaken dat Van der Waals haar tot alles heeft gedwongen. Ik zou het opschrijven en iedereen zou het geloven. Het zou een aanemelijk verhaal zijn: doortrapte oorlogsmisdadiger bedwelmt meisje van achttien met geld en mooie verhalen. Hij stelt zich voor als een verzetsman van adellijke huize en zo-

dra zij oog krijgt voor de werkelijkheid doet hij alles om haar bij zich te houden. Bevend van angst holt ze naar de deur, maar omdat hij dreigt haar familie te vermoorden, blijft ze bij hem, als een gegijzelde. Het is een universeel thema, het zou er gemakkelijk bij de mensen in gaan.

Maar het verhaal van Corrie den Held is niet gemakkelijk. Voor haarzelf nog het minst. Ze vertelt iets heel anders – ze hield echt van hem, en met overgave. Ze zegt het veelvuldig. Natuurlijk zou zij nooit voor hem zijn gevallen als ze wist dat hij voor de Sicherheitsdienst werkte en misdaden pleegde. Keurige, burgerlijk opgevoede meisjes uit Wassenaar kozen niet voor de vijand of voor criminelen. Ze is verliefd geworden op een verzetsman die haar alles gaf wat ze thuis miste – aandacht en genegenheid. En ook toen duidelijk werd dat de zaken anders lagen, en er geleidelijk aan Duitsers in haar leven kwamen, bleef ze van hem houden. Corrie den Held was verknocht geraakt aan iemand die iedereen bedroog, die stal, en die – ja, ten slotte ook dat – moorden pleegde. Waarna het haar uiteindelijk lukte om haar ogen ervoor te sluiten en het weer fijn te hebben bij hem. Ondenkbaar, en toch was het zo.

Week in, week uit bespreken wij de precieze toedracht. Maar ook het waarom; hoe een beschaafde jonge vrouw de geborgenheid kon blijven opzoeken van iemand die het minst beschaafde aanrichtte. Hij zorgde goed voor haar, dat staat vast. Niets tekortkomen in een tijd van schaarste had zijn voordelen. Ze wist lang niet alles van zijn verraderspraktijken. Hij beminde haar – en ook daarover spreekt Corrie den Held vrijuit. ‘Want dat wil je natuurlijk ook weten,’ zegt ze dan maar uit zichzelf, als het naar haar oordeel te lang duurt voor ik erover begin.

De door Corrie den Held bij herhaling omschreven teder-

heid en zorgzaamheid werpen een nieuw licht op de sinistere, maar evengoed historisch belangrijke figuur van Anton van der Waals. In de herinneringen van Corrie – halverwege de interviewserie vraagt ze of ik haar wil tutoyeren – komt hij naar voren als iemand die wel degelijk onbaatzuchtige trekken had. Hij leek oprecht te willen dat zij het goed had en daar had hij veel voor over. Nog steeds is Corrie ervan overtuigd dat Henk, zoals ze hem is blijven noemen, van haar hield. Tijdens onze gesprekken lijken haar ogen soms te twinkelen als ze het over hem heeft. Dan is ze in gedachten teruggegaan naar een plek waar ze het fijn had met hem – al was het maar een middag – en verliest ze eventjes het totaalbeeld uit het oog.

Naast het bedrog, waarvan uiteraard ook de jonge Corrie het slachtoffer was, toonde hij zich een betrouwbare echtgenoot. Voor zover je een man die zijn vrouw voorliegt over zijn achtergrond betrouwbaar kunt noemen, tenminste. Desondanks, ze kon van hem op aan, en voor de rest was er charme, een fijne stem, gezelligheid, een opwindend en gevarieerd leven vol glamour. Angstige uren waren er ook, maar op een andere manier dan ik altijd had gedacht.

Een innemende man: zo noemt Corrie hem vaak. Hij kon niet alleen haar, maar ook anderen voor zich innemen. Nog overtuigender dan in de bestaande literatuur blijkt uit haar verhalen hoe gemakkelijk hij toenadering zocht tot vreemden. Het moet prettig toeven zijn geweest in zijn nabijheid. Corrie vond dat en velen met haar – al hebben sommigen het nooit willen toegeven: het beeld van een gebleken oorlogsmisdadiger als een akelige figuur, een griezel, een kille fantast is beter te verkopen dan dat van een enthousiasmerende vent met leuke initiatieven. Het eerste doemt in vrijwel alle naoorlogse getuigenissen op, het tweede haast nergens, eigenlijk nu pas. De geciviliseerde indruk die Van der

Waals vanaf hun eerste ontmoeting maakte op Corrie, zegt iets over de snelheid waarmee hij zich van zijn eenvoudige Rotterdamse milieu had losgemaakt. Tot mei 1940 had het Van der Waals veelal tegengezetten. Op geen stukken na was hij de uitvinder geworden van zijn dromen. Zelfs het verzet had hem afgewezen. Maar in Duitse dienst was alles voorspoedig gegaan, en in de zomer van 1943 was hij Corrie op zijn hoogtepunt tegengekomen – rijk, voorkomend en zelfverzekerd. Een galante kunst- en wijnliefhebber, een prettige en spannende vaderfiguur voor een vaderloos meisje dat niets gewend was.

De gelukzalige begintijd van de zogenaamde verzetsman en zijn geliefde stond niet op zichzelf. Aan weerszijden van de demarcatielijn tussen goed en fout – die niet overal duidelijk te zien was – ontrolden zich talloze liefdesaffaires. Zowel collaborateurs als verzetslieden genoten vaak van het vrije leventje dat de oorlog kon bieden. Gebruikmakend van schuilnamen en geheime adressen deden ze dingen waar niemand van af mocht weten. De andere kant niet, maar de wettige echtgenoten evenmin. Zo beschouwd had Anton van der Waals meer gemeen met verzetslieden dan je op grond van de officiële geschiedschrijving zou verwachten. Zijn tegenvoeter aan vaderlandslievende kant, de kunstenaar Gerrit Jan van der Veen, bedroog zijn vrouw met meerdere vriendinnen. Ook *Vrij Nederland*-oprichter Henk van Randwijk hield er in de ‘illegaliteit’ een maîtresse op na, net als de verzetsman Koos Vorrink, een vooraanstaande sociaaldemocraat die meeslepend kon spreken over de moraal in voor- en tegenspoed. De inlichtingenman Wim Sanders zou zich na de oorlog nooit meer zo vrij voelen als tussen 1940 en 1946. De terugkeer naar het maatschappelijk gareel viel hem zwaar en misschien dacht hij nog wel

eens terug aan zijn buitenechtelijke relatie met – cliché – een koerierster.

Van der Waals was voor de zomer van 1943 al drie keer getrouwd en weer gescheiden, mede vanwege zijn bandeloosheid. Hij leefde het ruige leven van een playboy, wat mogelijk was door enerzijds de geheimhouding – aan beide zijden van de scheidslijn noodzakelijk om goed te kunnen functioneren – en anderzijds door de charmes die Van der Waals, naar nu blijkt, in grote mate bezat. De oorlogstijd heeft bevrijdende aspecten gehad voor hem, voor Corrie, en voor de stoere helden aan de goede kant van de streep die het avontuur zochten. Voormalige verzetslieden spraken naderhand wel over een ‘indianenwereld’ waarin ze hadden geleefd. Als cowboys waren ze tekeergegaan, zonder agenda’s en vergaderingen, vrijwel zonder structuur, laat staan onder een, zoals sommigen het voelden, maatschappelijk juk.

Als ik het een uur niet over nare dingen heb gehad, noemt Corrie haar oorlogsverleden spannend en gevarieerd. Deze woorden, ogenschijnlijk ongepast maar gezien de omstandigheden wel zo menselijk, waren van toepassing op beide uiteinden van het spectrum.

In haar interviews is Corrie bijzonder open en moedig wat haar achtergrond betreft. Op een zachte, milde toon komen afschuwelijke verhalen over haar jeugd op tafel. Verhalen van stil leed die ongecensureerd mijn opnameapparaat in verdwijnen. Een wel heel merkwaardige moeder heeft haar kort gehouden, soms vernederd. Voor haar moeder, een weduwe, dochter van een handwerksman in de Rotterdamse haven, leek alles te moeten wijken voor een huis in Voorburg. Alles draaide thuis om uiterlijk vertoon, en Corrie had het nakijken. Vervolgens was het juist Corrie die de

ambities van haar moeder realiseerde, als een Assepoester in oorlogstijd. Ze verliet het ouderlijk huis voor een rijke baron met internationale connecties, waarna een sprookje van start ging dat zou eindigen in een nachtmerrie.

Haar memoires heeft ze nooit geschreven. Ze is niet in therapie geweest om haar oorlogsverleden te verwerken. Er ligt dus geen afgerond verhaal op me te wachten. Het is of Corrie den Held mij toestemming geeft een verborgen lade te openen, en er herinneringen uit te plukken die ze al jaren niet meer had ververst. Samen zoeken we de rode draad die daar ergens moet liggen en meestal vinden we die, maar niet altijd. Ze geeft uiteenlopende, niet altijd consistente verklaringen voor haar gedragingen. De ene keer was ze te bang om weg te lopen, een andere keer wilde ze gewoon bij hem zijn. Hij beschermde haar, was lief voor haar, zorgde dat ze een fijne tijd had. Hij leidde haar de wereld van de grote mensen binnen. Maar ook was zij naïef, ze wist niet precies wat hij allemaal deed. Ze was afhankelijk – ze ziet zichzelf met terugwerkende kracht graag als een speelbal op de golven; machten om haar heen waren groter en sterker dan zij. Dan knik ik en denk: ja natuurlijk, zo kon dat gaan.

Al pratend verbaast het haar bijna net zoveel als mij dat ze in korte tijd zoveel heeft meegemaakt, zoveel heeft doorstaan, hoge toppen en diepe dalen, luxe en vertier, bittere armoede en eenzaamheid, zelfs honger. Op zulke momenten legt ze haar handen in haar schoot en zucht. Een klok tikt, een bootje vaart voorbij. Dan: ‘Ongelooflijk, hè?’

En later, als ze me na lezing van een hoofdstuk opbelt, volgt weer zo’n moment van stille berusting. ‘Ja, maar, het wás zo!’ Met een bijna wanhopige nadruk op het woordje ‘was’, alsof ze zich verontschuldigt. Ze kan het zelf ook niet